

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті аналізуються тенденції розвитку національного інформаційного законодавства різних країн світу. Визначені загальні риси його формування.

Ключові слова: інформаційне законодавство, інформаційне суспільство, міжнародне інформаційне законодавство.

Становлення глобального інформаційного суспільства об'єктивно вимагає від кожної країни та загалом співдружності народів формування якісно нового рівня спілкування. Інформація, знання виступають не тільки можливістю порозуміння, а й у значній мірі найдорожчим товаром, найпоширенішою системою послуг, особливою формою власності, невичерпними ресурсами національного багатства, технологічним засобом розвитку суспільства, реальною зброєю оборони та нападу, комунікаційною системою ідеологічного впливу, механізмом функціонування публічної влади та іншими чинниками, що визначають першочергове місце інформаційних відносин у регулюванні сучасних суспільних відносин.

Законодавство України, як рівної та повноправної учасниці світового суспільства, повинно відповідати загально визначеним принципам та нормам міжнародного права, а також міжнародним зобов'язанням, що визначаються нашою державою як обов'язкові у сфері прав людини.

Дослідження сфери інформаційних відносин ґрунтуються на сучасних теоретико-методологічних розробках у галузі держави і права, конституційного та адміністративного права, теорії управління соціальними системами, які знайшли відображення у працях В. Б. Авер'янова, К. І. Белякова, Р. А. Калюжного, С. В. Ківалова, М. І. Козюбри, В. К. Колпакова, О. В. Копана, О. В. Кузьменко, Н. Р. Нижник, А. О. Селіванова, О. Д. Тихомирова, Ю. О. Тихомирова, Ю. С. Шемшученка, М. К. Якимчука та ін.

Метою даної публікації є аналіз тенденцій розвитку національного інформаційного законодавства різних країн світу та визначення загальних рис його формування.

Дотримання основних міжнародних принципів права доступу громадян до інформації передбачає: презумпцію відкритості та вільного доступу до інформації, повноту та достовірність інформації, своєчасність надання інформації, обмеження права доступу до інформації тільки відповідно до законних режимів доступу до інформації, право судового оскарження при забороні доступу громадян до інформації.

Умовно можна визначити декілька етапів розвитку інформаційного законодавства.

Перші кроки становлення законодавства про інформацію у міжнародному праві та національних системах права пов'язані із визнанням його у відповідних правових актах.

Легітимізація права на інформацію була здійснена при прийнятті Загальної Декларації прав людини Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 16 грудня 1966 року та інших міжнародних документів. Міжнародне визнання права на інформацію набувало значення і у Європі з прийняттям Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року [1]. Перші міжнародні акти проголошували право людини на інформацію у системі інших прав людини. Однак поступово проблема права на інформацію набуває самостійного значення. Таким чином, початковий етап становлення законодавства про право на інформацію визначається прийняттям міжнародних актів про інститут прав людини.

Перші кроки розвитку міжнародного інформаційного законодавства та встановлення пріоритету прав на інформацію пов'язані з усвідомленням значення засобів масової інформації та реалізацією права на інформацію. У 1970 році проголошується Європейська Декларація про засоби масової інформації, прийнята Асамблеєю Ради Європи. У 1967 році на Стокгольмській конференції приймається Конвенція про створення Всесвітньої Організації Інтелектуальної Власності (ВОІВ).

Міжнародна спільнота приділяє значну увагу міжнародному захисту права інтелектуальної власності, вільному поширенню інформації незалежно від кордонів, правовому забезпеченню діяльності засобів масової інформації.

Найважливішими міжнародно-правовими актами у період становлення інституту права людини на інформацію стають міжнародні норми стосовно захисту інтелектуальної власності [2].

Розбудова демократичних інститутів країни у інформаційній сфері передбачає зміну завдань при

забезпеченні обігу інформації у державних управлінських структурах на проблеми, пов'язані з формуванням національної інформаційної інфраструктури та накопичення інформаційних ресурсів, що використовуються одночасно і на рівних умовах як органами державного управління, так і всіма суб'єктами інформаційних відносин.

Інформаційні відносини при демократичному режимі у державі активно формують суспільну думку, створюють політико-правовий, науково-технічний, економічний здобуток, формують наші уявлення про моральне, дозволене та заборонене, і є інтелектуальним здобутком народу та держави, складовою частиною сучасної економіки та демократії.

Проблеми розвитку законодавства про інформацію у демократичних країнах дещо схожі. На першому етапі формування національного законодавства вирішуються проблеми, пов'язані із розробкою та прийняттям нормативних актів, декларуючих та легітимуючих право людини на інформацію у цілому. На законодавчому рівні встановлюється термінологія, визначаються види режимів доступу до інформації, окреслюються межі діяльності засобів масової інформації.

Одночасно перший етап передбачає розвиток нормативної бази права інтелектуальної власності, особливо таких об'єктів творчості як програм для електронно-обчислювальних машин (ЕОМ), баз даних, що використовуються у процесі інформатизації. Нормативно забезпечується інформаційна діяльність статистичних, бібліографічних, екологічних проєктів.

Для США перший етап збігається з серединою 60-х років ХХ століття як найбільш активною законодавчою діяльністю у сфері регулювання інформаційних відносин. Серед багатьох нормативних актів найбільш відомий Закон «Про свободу інформації» 1966 року та низка законів (Звід законів США) щодо охорони інтелектуальної власності та особистих (персоніфікованих) даних.

Становлення інформаційного законодавства європейських країн у більшості відбувається з середини 70-х до початку 80-х років ХХ століття. Суспільні інформаційні відносини у Німеччині регулюються Федеральними Законами: «Про захист персоніфікованої інформації від протиправних дій у процесі обробки даних» від 27 січня 1977 р., «Про порядок опублікування інформації» від 3 серпня 1977 р., «Про порядок ведення інформаційних реєстрів» від 9 лютого 1978 р., та іншими нормами законодавства стосовно захисту інтелектуальної власності.

Захист особистих даних, захист інформації у комп'ютерних системах та захист авторських

прав розпочинається у 1973 році у Швеції, 1978 р. – у Данії, Франції, Норвегії.

Для пострадянських країн перший етап розвитку інформаційного законодавства припадає на початок 90-х років ХХ століття. Російська Федерація у 1993 році приймає Федеральні Закони «Про інформацію, інформатизацію та захист інформації», «Про правову охорону програм для електронно-обчислювальних машин та баз даних». У цей час приймається більшість Законів про захист інтелектуальної власності та захист персональних даних.

Уніфікація правового простору для більшості країн призвела до змін у національному інформаційному законодавстві. Такі зміни пов'язані, поперше, з необхідністю захисту інтелектуальної власності, створенню національних інформаційних систем, створенню національного інформаційного простору та захисту його від шкідливої (забороненої) чи перекрученої інформації. По-друге, зміни викликаються появою нових сфер соціальної діяльності, формуванням інформаційного середовища.

Із зростанням значення преси влада впроваджує контроль над видавничою діяльністю. Перші закони про авторське право були інструментами державного нагляду за друком і засобами масової інформації [3]. Державне регулювання (ліцензування) мовних компаній у країнах світу було обумовлене обмеженою кількістю вільних частот мережі. Приводом державного втручання у діяльність компаній зв'язку стало те, що вони були природною монополією.

Реалізація права громадян на відкриту інформацію встановлює нові проблеми законодавчого регулювання діяльності засобів масової інформації, взаємовідносин публічної влади і громадянського суспільства, що визначає початок другого етапу формування інформаційного законодавства.

У національному праві демократичних країн значний розвиток законодавства з прав людини на інформацію пов'язаний з проблемами законодавчого регулювання діяльності засобів масової інформації, взаємовідносин публічної влади і громадянського суспільства. Тобто потребують вирішення гострі конфлікти, що виникають між урядовими структурами та засобами масової інформації, які вимагають широких гарантій відкритості влади.

Важливе значення набувають наукові дослідження, прийняття декларацій, проголошення принципів. Так, значний вплив на формування національних інформаційних законодавств мають Тулуарська декларація, прийнята керівниками незалежних інформаційних структур у травні

1981 року у рамках Міжнародної конференції «Голос свободи», Йоганнесбурзькі принципи «Національна безпека, свобода самовиявлення та доступ до інформації» від 01 жовтня 1995 року; Рекомендації Ради Європи «Європа та світове інформаційне суспільство», схвалене у Брюсселі 26 травня 1994 року. Саме останнім документом введено у обіг термін «інформаційне суспільство».

У міжнародному праві розпочинається етап закріплення норм, що забезпечують відкритість політичної влади демократичних держав та особливої охорони персоналізованих даних, встановлення пріоритетів для засобів масової інформації при отриманні суспільно важливої інформації. Саме відкритість діяльності урядів визнається головним чинником розвитку інститутів демократії.

Міжнародно-правові документи набувають статусу Директив, Принципів та Рекомендацій [4].

У Європі значна увага приділяється розвитку свободи слова, що має закріплення у політичній декларації про засоби масової інформації у демократичному суспільстві, прийнятій 4-ю Європейською конференцією міністрів з політики у області засобів масової інформації (м. Прага 7–8 грудня 1994 р.) та у політичній декларації 5-ї Європейської конференції міністрів з політики у області засобів масової інформації (м. Салоніки, 11–12 грудня 1997 р.). Значний вплив на регулювання міжнародних відносин мають Директиви Парламенту та Ради Європи [5].

На другому етапі для США притаманна активна боротьба американської спільноти із надзвичайною таємничістю документів органів державної влади. Війна у В'єтнамі та Уотергейт наочно продемонстрували приховані загрози для демократії за допомогою перевищеної таємності, відсутності повної офіційної звітності. Найбільш значним нормативним актом у США було прийняття у 1976 році Закону «Про відкритість уряду». Одночасно законодавчо вирішуються питання захисту персоналізованих даних при використанні сучасних технологій. Вносяться значні зміни у кримінальне законодавство, що пов'язується з боротьбою із комп'ютерною злочинністю.

У ФРН умовно другий етап формування інформаційного законодавства пов'язують з прийняттям у лютому 1986 року Закону щодо боротьби з економічною злочинністю, де закладається правова база боротьби із злочинами у інформаційній сфері і, у першу чергу, з комп'ютерною злочинністю. Додатковий захист персоналізованих даних забезпечує прийняття 20 грудня 1990 р. Федерального Закону ФРН «Про удосконалення обробки даних і захист інформації», згідно з яким закріплюється статус і форми діяльності

Федерального Уповноваженого щодо захисту даних.

Для пострадянських країн відповідний етап розвитку інформаційного законодавства припадає на початок ХХІ століття, коли значної зміни набуває кримінальне законодавство, розуміється необхідність прозорої та відкритої діяльності владних структур при більш посиленому режимі захисту персоналізованих даних та забезпеченню пріоритету права людини на інформацію.

Для Росії на другому етапі потрібно було вирішувати проблеми інформаційної прозорості державної політики стосовно Чечні, відповідної оцінки дійм влади у трагедії Нотр-Дам та інших «таємних» операцій. Серед багатьох нормативних актів цього часу найбільш важливим було затвердження Федеральної цільової програми «Електронна Росія (2002 – 2010 рр.)».

У розділі 13 державної Програми інтеграції України до Європейського Союзу від 14 вересня 2000 року зазначається, що «лише кілька сегментів інформаційного ринку України знаходяться на рівні, що відповідає світовому». Процес формування українського інформаційного законодавства на другому етапі поки що залишається не систематизованим, не поступовим і поки що не вважається пріоритетним для законодавця. Невизначеність важливості розвитку українського інформаційного законодавства залишається і після прийняття Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 р. [6].

Як приклад, за дослідженнями Е. Талапіної, місце Франції у «електронній» Європі оцінюється як середнє, незважаючи на те, що станом на 1 березня 2003 року було створено 5399 публічних сайтів, існувало 1328 формулярів «онлайн» (а це більше 84% від усіх існуючих), діяло 3500 пунктів публічного доступу до Інтернету [7].

Характерною ознакою третього етапу є розробка міжнародних модельних законів щодо розвитку інформаційного права, забезпечення пріоритету права людини на інформацію та її глобальну інформаційну безпеку, вільне поширення суспільно важливої інформації, захист інформаційних інтересів людини, суспільства, держави. Найзначнішими документами стає Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, що затверджена Резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї від 8 вересня 2000 року та деякі інші документи [8]. Про розвиток європейських інформаційних відносин свідчать численні документи Ради Європи, серед яких Будапештська Декларація про європейську політику у області нових інформаційних технологій від 6-7 травня 1999 року.

Свобода інформації проголошена ООН основним правом людини і критерієм усіх інших свобод. За доречним висловом Ю. Шемшученко: «Найбільший ефект досягається за умови гармонізації національного і міжнародного права» [9, с. 4].

На національному рівні прикладом впровадження стандартів 3-го етапу розвитку інформаційного законодавства є нормативний акт «Принципи інформування суспільства», що прийнятий національною комісією США по бібліотеках і інформатиці у 1990 році. Особливість документу полягає у тому, що серед всієї інформації урядових структур відокремлюється категорія суспільно-необхідної інформації, яка відноситься до національного надбання, а також одночасно зобов'язує виконавчу владу мати Урядовий показник такої інформації з обов'язковим наданням визначеної інформації за вимогою журналістів. Не меншого значення мають доклади Клінтона – Гора про національну інформаційну інфраструктуру, що розповсюджуються з 1993 року.

Рух за зменшення державного тиску на журналістів у США призвів до прийняття Закону про телекомунікації 1996 року, згідно з яким контроль держави за мовними кампаніями значно зменшився. Одночасно виникає та набуває поширення Інтернет як альтернативний засіб комунікації.

Норми міжнародних договорів застосовуються у сфері правового регулювання прав і свобод людини та громадянина, а також органами влади у процесі здійснення ними управлінської діяльності у галузі міжнародного співробітництва.

Національні інформаційні відносини повинні корелюватися з загальними світовими тенденціями та збігатися на якомусь етапі розвитку з міжнародними правовими нормами та стандартами у цій галузі.

Міжнародні зв'язки та міжнародне право приділяють інформаційним відносинам все більшої уваги. Міжнародні норми, що приймаються Організацією Об'єднаних Націй та Радою Європи, набувають вирішального значення при формуванні національного інформаційного законодавства.

Враховуючи активну законодавчу діяльність розвинутих країн світу щодо завершення третього етапу розвитку національних інформаційних законодавств, українська юридична наука та практика повинна уважно, глибоко вивчати досвід інших країн як у практичній, так і у законодавчій сфері, науково обгрунтовано надавати прогнози розвитку українського інформаційного за-

конодавства для завершення власного другого етапу розвитку.

Література

1. *Конвенція* про захист прав людини та основних свобод (Рим, 4 лист. 1950 р.) // *Голос України*. – 10 січ. 2001 р. – № 3 (2503). – С. 6–8.

2. *Конвенція* про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм від 29 жовтня 1971 р., Брюссельська Конвенція про розповсюдження сигналів, що несуть програми і передаються через супутники від 21 травня 1974 р., Декларація керівних принципів з використання мовлення через супутники для вільного розповсюдження інформації, розвитку освіти і розширення культурних обмінів від 15 листопада 1972 р., Декларація про основні принципи, що стосуються внеску засобів масової інформації у зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини і у боротьбу проти расизму і апартеїду та підбурювання до війни від 28 листопада 1978 р., Страсбурзька Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру від 28 січня 1981 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_124

3. Білоус О. Глобалізація і безпека розвитку: [монографія] / О. Г. Білоус, Д. Г. Лук'яненко та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 733 с.

4. *Керівні* принципи ООН регламентації комп'ютеризованих картотек, що містять дані особистого характеру від 14 грудня 1990 р., Керівні принципи щодо забезпечення доступу до екологічної інформації та участі громадськості у процесі прийняття рішень у галузі охорони навколишнього середовища від 25 жовтня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/baseni/ua-rmpgfu.htm>

5. *Директива* Ради Європейського співтовариства про правову охорону комп'ютерних програм (91/250/ЄЕС) від 14 травня 1991 р., Директива 95/46/ЄС «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» від 24 жовтня 1995 р., Директива 96/9/ЄС «Про правовий захист баз даних» від 11 березня 1996 р., Директива 97/66/ЄС «Стосовно обробки персональних даних і захисту права на невтручання у особисте життя у телекомунікаційному секторі» від 15 грудня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_065

6. *Про* Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства

Європейського Союзу // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 29. – Ст. 367.

7. Талатина Э. В. Становление информационного общества во Франции / Э. Талатина // Государство и право. – 2004. – № 7. – С. 69.

8. Декларация Конференції Головуючих осіб національних парламентів “Парламентське бачення міжнародного співробітництва на зорі третього тисячоліття” Нью-Йорк, штаб-квартира ООН, 30 серпня – 1 вересня 2000 року (схвалено Постановою Верховної Ради України № 2447-III від 24 травня 2001 р.), Елементи для створення

глобальної культури кібербезпеки, затверджені резолюцією 57/239 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 2002 г. та Декларация принципів Побудови інформаційного суспільства – глобальна задача у новому тисячолітті від 12 грудня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uazakon.com/documents/date24/pg_iscxot.htm

9. Шемшученко Ю. Актуальні проблеми кодифікації національного та міжнародного екологічного права // Ю. Шемшученко // Право України. – 2011. – № 2. – С. 4–10.

О. О. Кукшинова

Актуальные проблемы развития информационного законодательства.

У статті аналізуються тенденції розвитку національного інформаційного законодавства різних стран мира. Определенные общие черты его формирования.

О. О. Kukchinova

Actual problems of development of information legislation.

The paper analyzes trends in the national information laws around the world. Certain general features of its formation.